

ISTORIOGRAFIE ȘI POLITICĂ ÎN ESTUL ȘI VESTUL SPAȚIULUI ROMÂNESC

Cuvânt înainte de **Alexandru-Florin Platon**

Coordonatori
Svetlana Suveică
Ion Eremia
Sergiu Matveev
Sorin Șipoș

Editura Cartdidact / Editura Universității din Oradea
Chișinău / Oradea
2009

**ETAPELE STUDIILOR ISTORICE
SOVIETICE POSTBELICE PRIVIND PROBLEMA
„FORMĂRII POPORULUI MOLDOVENESC”**

Sergiu MATVEEV

Abstract. The analysis of post-war Soviet historical studies concerned with the problem of ethno-cultural processes during the 2nd-14th centuries between the Carpathians and the Dniestr has revealed the following distinct periods:

I. The period 1946-1961, that includes, in its turn, three stages (1. 1946-1951; 2. 1951-1956; 3. 1956-1961);

II. The period 1961-1991, that also includes three stages (1. 1961-1970; 2. 1970-1983; 3. 1983-1991).

The changes that provoked the formation of these stages, in the majority of cases had a strong political essence, a fact that demonstrates the strong connection between scientific research in the USSR and political changes, and the dependence of science on politics, which was itself served by science.

Cuvinte cheie: fenomene etno-culturale, „popor moldovenesc”, istoriografie sovietică, „criză a savanților”, „accidentul autohtonismului”.

Studierea fenomenelor etno-culturale și a etnogenezei este întotdeauna un demers dificil, dat fiind faptul că fiecare comunitate etnică parcurge anumite etape de evoluție proprii și o schemă general valabilă nu există.

Un considerabil segment al studiilor efectuate în cadrul școlii istorice sovietice este constituit din lucrări dedicate etnogenezei popoarelor din fosta URSS. Ideea complexității și a dificultății chestiunii originii „poporului moldovenesc” a fost vehiculată în permanență în istoriografia sovietică.

Explicarea problemelor legate de procesele etno-culturale în secolele II-XIV în istoriografia sovietică trebuiau să pună baza unei conștiințe colective care permitea manipularea în masă a cetățenilor. Din aceste considerente, problemele vizate au avut și vor avea un impact deosebit asupra societății. Încercările de modificare rapidă a unor modele deja implementate în conștiință generează o reacție în majoritatea cazurilor negativă, cu precădere în mediul unei societăți cu tradiții bizantine, ortodoxe și rurale.

Studierea elementelor care au format construcțiile științifice referitoare la procesele etno-culturale între Carpați și Nistru în secolele II-XIV p.Chr. necesită o analiză atentă a modalităților de prezentare a izvoarelor, precum și a compartimentului ce ține de anumite interpretări de apartenență culturală și etnică. Problema interpretărilor etnice fiind una extrem de dificilă, cercetătorii sovietici i-au consacrat o multitudine de lucrări, iar concluziile erau deseori contradictorii.

Pentru spațiul dintre Carpați și Nistru, în special pentru regiunea pruto-nistreană, problema e și mai gravă, deoarece complexele arheologice descoperite aici au primit de la bun început o interpretare pripită și tendențioasă, fiind într-un anumit sens „botezate” etnic. Practic, nu există o cultură arheologică datată în perioada în care acest teritoriu intră în vizorul autorilor antici, care să aibă o interpretare unică din punct de vedere etnic, nemaivorbind de faptul ca această atribuire să-și mențină valabilitatea, din momentul apariției până în prezent. În acest context, este semnificativă răsturnarea de interpretare etnică a comunităților de agricultori care au locuit în spațiul respectiv la mijlocul mileniului I a.Chr.: atribuirea considerată infailibilă a monumentelor către sciți a fost revăzută și vestigiile au fost interpretate deja ca fiind tracice.

Lipsa specialiștilor calificați pentru studierea, conform metodelor moderne, a monumentelor arheologice în perioada de după al Doilea Război Mondial, a dus la interpretări defectuoase, unele dintre care sunt vehiculate până în prezent, aidoma unor axiome. Cel mai mult au avut de suferit, și situația rămâne a fi incertă până azi, monumentele arheologice din mileniul I p.Chr. - începutul mileniului II p.Chr. – care au format baza explicației proceselor etnice.

Astfel de afirmații, general acceptate în mod greșit, sunt: lipsa unei populații de agricultori în secolele I-II p.Chr. în interfluviul Nistru-Prut și controlul efectiv al acestui teritoriu de triburile sarmaților; monumentele cu prezența materialului amforistic roman și a ceramicii locale erau atribuite fără o diversificare etno-culturală a vestigiilor civilizației Sântana de Mureș-Černjachov; „impactul hunic” a dus la dispariția comunităților sedentare de agricultori până în secolul VI, moment din care spațiul începe să fie locuit de slavi, implicit și monumentele arheologice aparțineau culturii slave, chiar dacă unele dintre ele își continuau existența din perioada anterioară; apariția în izvoarele scrise din secolul IX și extinderea ulterioară a etnonimului *voloh* cu toate derivatele sale asupra comunităților etnice de la nord de Dunăre nu puteau fi explicate altfel de istoriografia sovietică, decât prin migrații.

Interesul general față de procesele etno-culturale din secolele II-XIV era susținut în istoriografia sovietică din mai multe motive. E necesar de menționat doar câteva din ele. În primul rând, acest teritoriu a fost și este o regiune, asupra căreia s-a răsfrânt atât cultura orientală, cât și cea occidentală, ceea ce a determinat formarea unui sistem specific de valori. Migrația triburilor de diversă origine etnică, cu un nivel diferit de dezvoltare, și-a lăsat amprenta asupra culturii materiale a populațiilor sedentare. Un alt motiv care a suscitât interesul față de această problemă, începând cu vechii cărturari și până la savanții contemporani, este însăși supraviețuirea unei etnii puternic influențate de lumea greco-romană, a unei etnii care a preluat și a păstrat caracteristici ale civilizației romane chiar și

după ruperea completă a orice legături cu aceasta, rupere cauzată de marea migrație a popoarelor, fapt care a generat o cultură originală.

Interpretările etno-culturale din mileniul I p.Chr. necesită imperios să fie repuse în discuție la un nivel calitativ nou. Ultimele apariții editoriale în domeniu arată că savanții nu au reușit să impună totalmente vreuna dintre teoriile existente. Din aceste considerente, la începutul secolului XXI problema își menține actualitatea. În același timp, într-o perioadă de revedere a valorilor, este absolut necesar de a discerne și de a păstra realizările trecutului imediat. Evident, trebuie de avut în vedere că etapa actuală de studiere și interpretare a fenomenelor istorice din mileniul I – începutul mileniului II este o etapă plină de căutări și ezitări, alunecări în extreme și schimbare automată a unor concepte cu altele.

Cercetarea spațiului carpato-nistean în secolele II-XIV, ca și cea a teritoriilor aferente, se înscrie în categoria demersurilor științifice complexe. Studiul istoriografic implică două nivele ale eșantionului de cercetare, din punct de vedere a limitelor cronologice și geografice. La primul nivel este plasat obiectul investigației – istoriografia sovietică, cuprinsă cronologic între apariția primelor lucrări, dedicate proceselor etno-culturale în sec. II-XIV la est de Carpați în primii ani de după al Doilea Război Mondial și destrămarea URSS în anul 1991, iar geografic – principalele instituții de cercetare din URSS. La cel de-al doilea nivel se află problemele cercetate în cadrul istoriografiei sovietice, marcate cronologic de la formarea civilizației Sântana de Mureș-Černjachov până la formarea statului medieval Moldova și extinderea romanicilor de est până în spațiul bugo-nistean, fenomene având consecințe importante nu numai pentru istoria spațiului carpato-nistean, dar și pentru Europa Centrală și de Est în mileniul I p.Chr.

Odată cu destrămarea URSS și formarea statelor independente, în spațiul post-sovietic a încetat să existe așa-numita istoriografie sovietică, dar cu dispariția școlii sovietice nu a încetatat propagarea ideilor acesteia.

Analiza studiilor istorice sovietice postbelice, legate de problema proceselor etno-culturale în secolele II-XIV între Carpați și Nistru a permis stabilirea următoarelor perioade distincte:

I. Perioada 1946-1961, care include, la rândul ei, trei etape:

1. 1946-1951

Prima etapă are drept an de pornire 1946, an de constituire a Bazei Moldovenești de Cercetări Științifice a AȘ URSS. Atunci s-a demarat procesul de constituire a școlii științifice în RSSM, fiind stabilite principalele direcții de cercetare. Majoritatea cercetătorilor erau persoane venite din alte centre de cercetare din URSS, în special Moscova, Leningrad, Kiev. Nu se pune la îndoială gradul lor de profesionalism, dar putem să remarcăm faptul că erau persoane cu opinii deja formate, cărora realitățile din spațiul pruto-nistean le erau străine. Deci, era nevoie de o

perioadă de adaptare. Schimbarea statutului Bazei Moldovenești în Filiala Moldovenească a AȘ a URSS, în anul 1949, nu a modificat și componența profesională sau problematica de studii.

2. 1951-1956

Anul 1951 a fracturat evoluția studiilor la nivel de URSS, fapt care a afectat și regiunile. Articolul lui I. Stalin în probleme de lingvistică și etnografie, modificările administrative în cadrul AȘ a URSS, denigrarea și autocenzurarea a tot ce s-a făcut în anii precedenți au creat o stare de haos în studiile istorice. S-a declanșat o „criză a savanților”, cei mai mari cercetători sovietici simțindu-se obligați să renunțe la rezultatele de până la acel moment. Acest fapt a dus la apariția unor nume noi în cercetarea academică, care vor dirija studiile istorice pentru o perioadă de peste treizeci de ani.

3. 1956-1961

Împlinirea a zece ani de studiere a problemelor etnice în spațiul de la est de Carpați a fost marcată de o nouă ruptură politică care a temperat activitatea mult prea perseverentă a unor savanți sovietici. Congresul XX al PC a URSS, prin demascarea cultului personalității, a relansat cercetarea istoriografică. Grație deschiderii în interior a URSS, a urmat și o apropiere față de țările lagărului socialist, care începeau a fi iertate pentru studiile burghezo-moșierești din perioada interbelică.

II. Perioadă 1961-1991, care include și ea trei etape:

1. 1961-1970

Studiile istorice se aflau în ascensiune, și anul 1961 a venit ca un catalizator în acest proces. După o decizie luată în anul 1960, în 1961 a fost deschisă AȘ a RSSM, eveniment care a fost o recunoaștere a capacității de cercetare a centrelor științifice din RSSM și a marcat formarea primei generații de cercetători locali. Pentru prima dată apar opinii care insistă asupra unei altfel de interpretări a faptelor istorice, a proceselor etnice care au avut loc în diverse perioade istorice. Recunoașterea materialelor colectate în regiunile învecinate, în cazul de față în România, comparația lor cu realitatea din RSSM au generat anumite mișcări centrifuge.

2. 1970-1983

Chiar dacă acele forțe centrifuge nu au fost capabile să demonstreze la nivel local viabilitatea construcțiilor lor științifice, însăși existența lor venea să pună la îndoială omniveridicitatea școlii sovietice de cercetare, fapt care a provocat o reacție puternică în organele puterii. Anul 1970 aducea în cercetările istorice un organ de control (CȘSCP „RSVFPM”¹) care avea drept scop filtrarea cercetărilor pentru a admite spre publicare numai o

¹ Sergiu Matveev, *Aspecte din activitatea Consiliului științific pentru studiul complex al problemei „Relațiile slavo-volohe și formarea poporului moldovenesc”*, In: Destin românesc (serie nouă), Revistă de istorie și cultură, An II (XIII), Nr. 1-2 (49-50), Chișinău, 2007, p. 160-171.

categorie de rezultate. În cadrul acestei etape se remarcă doi ani, numiți „accidentul autohtonismului”, 1975-1977. Acest accident a fost provocat din nou de schimbările care au avut loc la Moscova, unde puterea este preluată de autohtoniști în frunte cu B. Rybakov, și, după tradiția sovietică, modificarea respectivă a afectat imediat întreaga coloană vertebrală științifică a URSS. Însă schimbările care au avut loc la nivel local nu au fost acceptate de centru, s-a dovedit că autohtoniști sunt toți, dar autohtonii sunt diferiți. În cadrul acestor permutări s-a redus activitatea CȘSCP „RSVFPM”, care, din aprilie 1975, a reușit să se întrunească tocmai peste doi ani (aprilie 1977). Modificările intervenite la sfârșitul anului 1977, revenirea grupului de până la 1975 au fost și cauza schimbării accentelor în volumul cu rezultatele sesiunii științifice din 1977, apărut în 1978. Necesitatea de a continua activitatea CȘSCP „RSVFPM” a fost justificată printr-un raport de activitate publicat tot în 1978.

6. 1983-1991

La începutul acestei etape prima generație, din diferite motive, a fost practic exclusă din viața științifică. Din aceste considerente, sfârșitul anilor '70 – începutul anilor '80 se caracterizează, în linii majore, prin reconfirmarea teoriilor promovate oficial în etapele precedente, fiind republicate ediții din anii '60-'70, problema vizată în această studiu fiind considerată în general rezolvată. Criză latentă este însoțită de formarea celei de-a doua generații de cercetători locali, care ocupau locurile vacante. La acestea se adaugă și o campanie intensă de cercetări pe teren, promovată în URSS, grație formării unui sistem de ameliorare în agricultură. Cercetătorii erau mai mult de jumătate de an în câmp, iar restul timpului trebuiau să se ocupe de prelucrarea primară a materialului acumulat. Această situație a determinat apariția studiilor de sinteză ale celei de-a doua generații. Trebuie de recunoscut că în studiile respective discutarea principalelor probleme de interpretare a fenomenelor etnice a fost luată de la început, în condițiile slăbirii rolului factorului politic, polarizarea științifică fiind și mai acută.

Schimbările care au provocat constituirea acestor etape, în marea lor majoritate, au purtat un conținut politic, fapt care demonstrează legătura puternică dintre cercetarea științifică în URSS și modificările politice, dar și o dependență a științei de politic, pe care a fost nevoită să-l servească.